

Fuzûlî'nin Gazellerinde “Şem’ ü Pervâne” Kullanımı

The Use Of “Shem u Pervane” In Fuzuli's Ghazals

Mehmet Tevfik Türküm¹, Bilal Elbir²

Öz

Fuzûlî; 16. yüzyılda Kerbelâ, Hille, Necef ve Bağdat bölgesinde hayatını geçirdiği rivayet edilen, Türk edebiyatının başarılı şairlerindendir. Fuzûlî başta gazel, kaside ve mesnevi olmak üzere birçok nazım şeklinde çok başarılı eserler vermiştir. Ancak mecazi aşkı ilahî aşka köprü olarak gördüğü gazelleriyle meşhur olmuştur. Şem’ ü pervâne; geceleri mum ışığında şiir yazan şairlerin, mum etrafında dönen pervâneleri görmesiyle oluşmuş bir istiareddir. Bu çalışmada divan edebiyatında kullanılan başlıca mazmunlardan biri olan “şem’ ü pervâne”nin Fuzûlî'nin Türkçe gazellerindeki bağlamı incelenmiştir. Bu amaçla öncelikle Fuzûlî ve sanat anlayışı hakkında kısaca bilgi verilip şem’ ve pervâne kavramları açıklanmıştır. Bir mazmun olarak “şem’ ü pervâne”nin izahı yapılmış, ardından fişleme metodundan yararlanılarak Fuzûlî'nin Türkçe gazellerinde karşılaşılan “şem’ ü pervâne” kullanımları tasnif edilmiştir. Bu tasnif sonucunda Fuzûlî'nin gazellerinde şem’ ve pervâne sözcüklerini hangi anlamsal bağlarla kullandığı ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkoloji, Fuzûlî, Şem’, Pervâne, Gazel.

Abstract

Fuzuli is one of the distinguished poets of Turkish literature, who is believed to have spent his life in the Kerbela, Hilla, Najaf, and Baghdad regions in the 16th century. Fuzuli produced highly successful works in various poetic forms, especially ghazals, qasidas, and mathnawis. However, he became famous for his ghazals, in which he saw metaphorical love as a bridge to divine love. “Shem u pervane” is a metaphor that emerged when poets, writing poetry by candlelight at night, observed moths circling around the flame. This study aims to explore the significance of “shem ü pervane” as one of the principal motifs used the classical literary tradition, particularly in the context of Fuzuli’s Turkish gazelles. For this purpose, brief information about Fuzuli and his understanding of art is first provided, followed by an explanation of the concepts of “Shem” and “Pervane”. “Shem ü pervane” as a theme was explained, then, using the profiling method, the uses of “shem ü pervane” encountered in Fuzuli’s Turkish ghazals were classified. As a result of this classification, it was revealed with which semantic connections Fuzuli used the words “shem” and “pervane” in his ghazals.

Keywords: Turcology, Fuzuli, Candle, Moth, Ghazal.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 16 / 02 / 2025

Accepted: 25 / 09 / 2025

¹Doktora öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye, meteturkum@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4856-3198>.

²Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Manisa, Türkiye, bilal.elbir@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8865-1240>.

Giriş

Osmanlı edebiyatının nasıl isimlendirilmesi gerektiği geçmişten beri tartışılmaktadır. Mehmet Çavuşoğlu (ö. 1987) Gibb'in (ö.1901) *Osmanlı Şiir Tarihi* eserinden yola çıkarak divan şiiri kullanımının 1900 yılından sonra ortaya çıktığını düşünür. (Çavuşoğlu,1986: 1) Çağımızda divan edebiyatı yerine "Eski Türk Edebiyatı" kullanımı da yaygınlaşmaktadır. (İsen, 2005) Bunun yerine klasik edebiyat ifadesinin kullanılması gerektiğini düşünenler varsa da bunu klasik kelimesinin anlamı yönünden uygun bulmayanlar da bulunmaktadır. (Köksal, 2005) Oysa Türkçenin klasik dönemi Osmanlı Türkçesi dönemidir. Ancak bir edebî eseri klasik olarak nitelendirmek için dolaylı da olsa bugüne de hitap etmesi gerekir. Divan edebiyatında mazmunların her ne kadar millî olmadığı iddia edilse de birçok mazmunun Türk halk şiirinde de kullanıldığı bilinir. (Kurnaz, 1990) Hatta günümüzde dahi kullanılan bazı mazmunlar vardır. Bu mazmunların kullanımını incelemek bugünkü kullanımlarıyla kıyaslamaya imkân sağlayacak ve eski edebiyatımızın klasik olma vasfını ortaya çıkaracaktır. Bu mazmunlardan biri de şem' ü pervânedir. Bu amaçla yapılan divan taramaları sonucunda Türk edebiyatının mühim şahsiyetlerinden biri olan Fuzûlî'nin (ö. 963/1556) *Türkçe Divanı*'ndaki gazellerinde, adı geçen imgenin kullanımının daha yaygın olduğu görülmüş ve incelemenin uygun olacağı düşünülmüştür (Akyüz vd., 2000, Kılınç, 2017).

Tespit edilen beyitler şerh edilirken öncelikle Ali Nihad Tarlan'ın (ö. 1978) *Fuzûlî Divanı Şerhi* esas alınmıştır. Ayrıca Hasibe Mazioğlu'nun (ö. 2013) *Fuzûlî ve Türkçe Divanı'ndan Seçmeler* adlı çalışmasından da yararlanılmıştır. (Tarlan, 2001; Mazioğlu, 1986).

Fuzûlî, şiirlerindeki üslup özellikleri ile dünya tarihinin kalıcı eserler bırakan sanatçılarından. Yaşadığı bölge onun dil ve kültür açısından tüm Türk dünyasına hitap eden eserler vermesini sağlamış, irfanla süslenmiş ıstırapı ve aşkı yansıtan şiirleri Doğu'nun ve Batı'nın şairlerine daima ilham kaynağı olmuştur. Bir mutasavvıf olmamasına rağmen tasavvufi remizlerle boyut kattığı şiirleri tasavvufun kucaklayıcı telakkileri ile daha geniş çevrelere hitap eder bir mahiyet kazanmıştır. Bu açıdan bakıldığında o yalnız Türk edebiyatının değil dünya edebiyatının takdire şayan ediplerinden biridir. Yaşadığı çevrede bulunan sıkıntılar ve çektiği ıstırap onu eser vermekten alıkoymamış bilakis kamçılammış, meslektaşları başka coğrafyalarda rahat içinde eserlerini verirken o dünya edebiyatının müstesna şiirlerini çöl ortasında seslendirmiştir. Eskilerin "elsine-i selâse" dediği üç dilde (Arapça, Farsça ve Türkçe) eserler veren sanatçı bu yönüyle de yaygın etkisini bir kez daha göstermiştir (Karahana, 1995; Mazioğlu, 1997; Doğan, 2002; Şentürk ve Kartal, 2009).

Ayrıca Fuzûlî şem' ü pervâne kullanımında olduğu gibi *Sıhhat u Maraz* adlı eserinde de alegorik olarak aşkı anlatırken sahip olduğu birikimleri yansıtmıştır. *Sıhhat u Maraz* eserinde Fuzûlî tıp bilgilerine hâkim olan bir tabip gibi, eski tıp anlayışında önemli bir yer tutan ahlât-ı erba'a (balgam, kan, sevdâ, safra) anlayışını eserinin temeline oturtmuştur (Eliacık, 2010: 127). *Sıhhat u Maraz*'dan hareketle Gölpınarlı (ö. 1982) Fuzûlî'nin döneminde bir hekim kadar tıp bilgisinin olduğu çıkarımına ulaşmıştır (Gölpınarlı,1940: s. 13). *Sıhhat u Maraz* üzerine yapılan bazı akademik çalışmalarda eserin tıp yönü karşılaştırmalı olarak irdelenmiştir (Gök, 2013). *Şem' ü Pervâne* başlıklı mesnevilerde *Sıhhat u Maraz* mesnevisinde yapılan çalışmaların benzerleri yapılarak sanatçıların birikimlerine dair yansımalar ortaya çıkarılabilir.

Fuzûlî'nin eserlerini verdiği dönemde şairler geceleri mum ışığında şiirler yazarken ışığın etrafında dönen küçük bir kelebek olan pervânenin mumun alevinde yanmasına şahit olmuşlar ve bu durumdan ilham alarak beyitler meydana getirmişlerdir (Pala, 2000: 324). Bu küçük böcek halk arasında bir haberci olarak algılanır, müjde getirdiğine inanılır. Divan şiirinde daha çok şem' ile olan ilişkisi üzerinden işlenmiştir. Ayrıca bu teşbih pek çok farklı kaynaktan da görülebilir. *Kâria Suresi*'nde geçen (101: 4) "O gün insanlar, her biri bir tarafa uçuşan küçük kelekler gibi olacaktır." (Altuntaş ve Şahin, 2012: s. 600) ayeti ve "Benim ve sizin durumunuz, yaktığı ateşe üşüşen böceklerle pervânelere engel olmaya çalışan adamın durumuna benzer. Ben sizi ateşten korumak için kuşaklarınızdan tutuyorum, siz ise benim elimden kaçıp ateşe girmeye çalışıyorsunuz." (*Hadislerle İslam*, 2020: C.6, 13) hadisi örnek verilebilir. Bu ifadeler pervâne ve ateş motifinin insanların ilgisini çeken ve onları etkileyen kuvvetli bir çekiciliğinin bulunduğunu gösterir.

Mum, ampulün icadına kadar en önemli aydınlatma aracıdır. Bir rivayete göre IV. Mehmet (ö. 1104/1693) zamanında yeniçerilerle ilmiye sınıfı arasında mum meselesinden bir sorun bile çıkmıştır. II. Mahmut (ö. 1255/1839) döneminde de benzer bir tartışmada birkaç molla haksız yere öldürülmüştür (Pala, 2004: 199-202). Bu kadar mühim bir madde tabii ki geceler boyu şiir yazan şairler için de çok büyük bir ihtiyaçtır. Ayrıca hem beşerî hem hakiki aşkı anlatmanın tanınmış bir aracıdır. Kinaye sanatıyla ay, güneş ve sevgili manalarının yanında tasavvufi olarak yanan şem'; ilahi nur (Mermer ve Keskin, 2005: 94), *Kur'an*, Hz. Muhammed (ö. 11/632) ve mürşid-i kâmil anlamlarına da gelir (Levend, 1980: 47). Pervâne ile şem'in sembolik anlatımı tasavvuf yorumuyla ilk kez Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922)'un kaleminden *Kitâbü't-Tavâsin*'de (s. 16) anlatılmıştır. (Armutlu, 2010: C.38 495-497). Türk edebiyatında ise örnek olarak İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1725) *Rûhü'l-Mesnevî*'sindeki kullanım verilebilir. Bu eserde izahat maksadıyla Sa'dî-i Şirâzî'nin (ö. 691/1292) *Gülüstan*'ından alınan bir mısraın şerhinde mealen aşk "pervâne gibi yanıp kül olmak varlık bağından kurtulup tam olarak fenâ mertebesine ulaşmak"tır. Pervânenin soyut olan mumun çevresinde dönmesi ve alevi etrafında uçuşması

pervâneliğinde sadık olduğunu gösterir. Gönül pervânesi de Allah'ın cemâl sıfatı olan mumun etrafında dönerek ona olan sadakatini gösterir (İ. H. Bursevi, 2004: 436), denmektedir.

Mum, tıpkı âşık gibi baştan ayağa doğru erir. Ayrıca mumun da âşık gibi bazen başı kesilir. Bu yönleri sebebiyle zaman zaman mumun da aşığa benzetildiği olmuştur. Ancak genellikle mum sevgili, sevgilinin yüzü, yanağı, vuslatı ve güzelliğine benzetilmiştir (Pala, 2000: 372). Mumun insana benzerliği dikkat çekicidir. İnsan da mum gibi ağlayarak ve yanarak yaşar. Ömrü geçtikçe can ipi/fitili kısalır. Böylece gönlünün nuru etrafını daha iyi aydınlatır. Yunus Emre'nin (ö. 720/1320 [?]) "hamdık piştik elhamdülillah" dediği de budur. Âşığın yüzü, çektiği ıstıraptan dolayı sararmış ve muma dönmüştür. Ah ettiği zaman mumun dumanı gibi bir duman yükselir, göklere çıkar. Bu benzetmenin Necati Bey'in (ö. 914/1509) döne döne redifli gazeline çok başarılı işlendiği görülür.

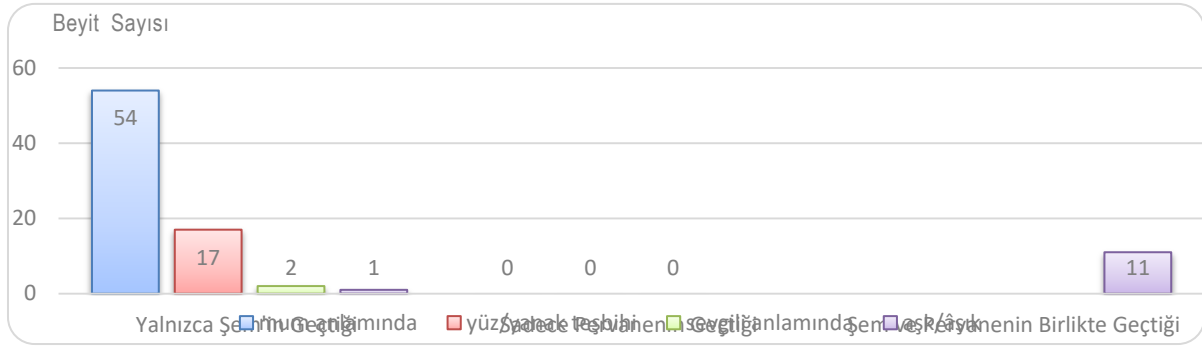
"Şark edebiyatında pervâne şem'in, yâni ışığın âşığıdır. Şuursuzca yanması da aşk sebebiyledir." (Pala, 2000: 366-367). Eski şairlerimiz de pervânenin yanmasını muma olan aşkına bağlarlar. Bu yönüyle pervâneyi aşığa benzetirler. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında mum etrafında çeşitli hayaller meydana gelmiştir (Onay, 1996: 498). Bu hayallerin şem' ü pervâne manzumeleriyle alegorik bir hikâyeye dönüştüğü görülür (Armutlu, 2018; Gibb, 1999: 255-256). Bu hikâye bir mesnevi içinde ilk kez Feridüddin Attar'ın (ö.618/1221) *Mantiku't-tayr*'ının 29. bölümünde müstakil olarak geçmektedir. *Esrâr-nâme*'sinde de yeniden anlatılmıştır. Sa'dî-i Şîrâzî, *Bostân*'ın 3. kısmının sonunda aynı hikâyeyi ele almıştır. Attar ve Sa'dî'nin *Şem' ü Pervânelerinde* işledikleri imge ve motifler sonraki mesnevilerde daha da geliştirilip ele alınmış ve müstakil *Şem' ü Pervânelerin* de kaynağı hâline gelmiştir. *Şem' ü Pervâne* hikâyesinin müstakil mesnevî hâlinde ilk kez IX./XV. asrın son dönemlerinde kaleme alındığı düşünülebilir. "Kaynağı İran edebiyatıdır." (Pala, 2000: 373). Daha sonraları da bu konuda mesneviler yazılmaya devam etmiştir. Yazılan bu mesneviler içinde Ehlî-i Şîrâzî'nin (ö. 942/1535) 894/1489'da kaleme aldığı 40 kısım 1001 beyitten oluşan *Şem' ü Pervâne*'si zikredilebilir. Bu eserler Türk şairlere de ilham kaynağı olmuştur. Fehmî'nin 891/1486'da 2. Bâyezid'e (ö. 918/1512) atfen Fars dilinde yazdığı, 34 kısım, 1000 beyitlik *Şem' ü Pervâne*'si bunlar arasında sayılabilir. Şeyh Abdullâh-ı Şebüsteri-i Niyâzî'nin (ö. 936/1529) Yavuz Sultân Selim'e (ö. 926/1520) atfen kaleme aldığı 25 kısım, 760 beyitlik bir eseri de vardır. (Kanar, 1995) 1522 yılında Lâmiî Çelebi (ö. 938/1532) de Kanunî Sultân Süleymân'a (ö. 974/1566) atfen Türkçe ilk *Şem' ü Pervâne*'yi kaleme almıştır (Belenkuyu, 2020: 100). 16. yy.da Kalkandelenli Muîdî'nin (ö. 994/1585/86) düzenleniş ve işleniş açısından Lâmiî'nin mesnevisine benzeyen 1350 beyitten müteşekkil Türkçe *Şem' ü Pervâne*'si de mühimdir. Zâtî'nin (ö. 953/1546) dört bin beyitten oluşan *Şem' ü Pervâne*'si mecazî aşkı anlatmaktadır. (Armutlu, 1998; Yılmaz, 2021). Ayrıca Feyzî Çelebi de I. Ahmed devrinde (1603-1617) hece ölçüsüyle bir *Şem' ü Pervâne* yazmıştır (Tekin, 1991). Şem'e has farklı nazım ve nesir türünde ürünler de verilmiştir. (Çiftçi, 2004). Divan şiirinde bu kadar sık kullanılan mum mazmunu pek çok çalışmaya da kaynak olmuştur. Walter Andrews'ın (ö. 2020) birkaç gazeli inceleyerek elde ettiği divan şiirinin temel söz dağarını gösteren tabloda şem' kelimesi hem evren unsuru olarak hem de meclis, eğlenti unsurları arasında toplam 7 kez zikredilmiştir (Andrews, 2001: 61-67).

Fuzûlî'nin yaşadığı 16. yy.a kadar İslami edebiyatın sanat anlayışında önemli yeri olan ve dinî telakkilerin mühim bir unsuru "fenâ" kavramını ifadede kullanılan bu ince remiz, uzun gecelerde aşk ıstırapıyla mum ışığında şiir yazan şairlerin, mum etrafında bir süre dönüp ardından ateşe düşerek yanan pervâneleri görmesiyle oluşmuştur.

Böyle ince duygu ve ıstırap dolu hayallere hitap edecek bir mazmunu en iyi ifade edecek şairlerden biri ıstırap dolu bir hayat yaşamış ve bunu kendine amaç edinmiş olan Fuzûlî'dir. Mecazi aşkı İlâhi aşka köprü olarak gören şair, bu çok yönlü mazmunu şiirlerinde etkin olarak kullanmıştır. Bu nedenle söz konusu mazmun Fuzûlî'nin estetik duygusunu en iyi ifade eden eserleri olan Türkçe gazellerinde tespit edilmiştir. Tasavvufi düşüncedeki fena kavramını şiirlerinde bu istiare ile ifade eden Fuzûlî, "şem' ü pervâne"yi çok boyutlu anlamlarla gazellerine yansıtmıştır.

Bu çalışmada adı geçen mazmunun Fuzûlî'nin Türkçe gazellerinde kullanıldığı tüm beyit örnekleri tespit edilmiş ve kullanılan her bir mana ve kullanım açısından farklılık gösteren beyitlerden seçilen örneklerle bu mazmunun farklı kullanımlarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

1.Şem' ü Pervâne Kullanımı

Grafik 1. Şem' ve Pervâne'nin Fuzûlî'nin Gazellerindeki Kullanımları

Fuzûlî'nin *Türkçe Divanı*'ndaki gazellerde şem' ve/veya pervâne kelimeleri 74 defa kullanılmıştır. Bu sözcükler 69 beyitte geçmektedir. Bu 69 beyitten 5'inde şem' kelimesi 2 kez kullanılmıştır. Pervâne kelimesi tek başına hiçbir beyitte geçmez. Bu durum bize gösterir ki etrafında dönülen asıl kelime şem'dir. 11 beyitte de şem' ve pervâne kelimelerine birlikte yer verilmiştir. Bu beyitlerde hâkim olan tema aşk duygusudur.

Şem' kelimeleri kullanıldıkları mana açısından da farklılık arz etmektedir. Ancak bunların çoğu 52 beyitte kullanılan 54 şem' sözcüğü temel anlamı olan mum manasındadır. Bu kullanımların ikisi deyim mahiyetindedir. İkisi de bezm unsuru olarak mumdur. Bunların dışında 17 beyitte şem', sevgilinin yüzüne veya yanağına teşbih edilmiştir (ruh, ruhsâr, rû/rüy, cemâl vb. kelimelerle). 2 beyitte de bizzat sevgilinin kendisi için kullanılmıştır. 1'inde ise âşık kastedilerek kullanılmıştır.

Şem' kelimesinin kullanıldığı beyitlerin 7'si şem' redifli bir gazeldeki beyitlerdir. Bu gazel şem' ü pervâne kullanımını özetler ve izah eder mahiyettedir. Bu nedenle konu bu gazelden alınan beyitler çerçevesinde işlenecektir. Yeri geldikçe başka beyitlerden örnekler de verilecektir.

"Dil uzadır bahs ile ol ârız-ı handâna şem'

Od çıkar agzından etmez mi hazer kim yana şem'" [144/1]

[Şem'/Mum, açan gülü andıran o yanak ile parlaklık hususunda yarışa girip ona dil uzatır. Acaba kendi ağzından çıkan ateşlerle yanmaktan korkmaz mı?]

Mum sevgilinin yatak odasıdır (şebistandır). Sevgili ile sırdaş olarak algılanır hatta bazı beyitlerde rakip gibi görülerek şair tarafından kıskanılır. Şair bu beyitte mumun sevgili ile olan münasebeti hakkında fikir yürütüyor ve mumun alev çıkan fitilini bir dile benzeterek mumun sevgilinin yanağından daha parlak olduğunu ona ifade etmek için dilini uzattığını söyleyip hüsn-i ta'lîl sanatı yapıyor. Sonra da adeta bir ejderha gibi ağzından ateş çıkaran mumun kendi ateşinde yanmaktan korkmamasına şaşıyor. Sevgilinin yüzü gülüyor, mum ise erirken çıkardığı damlalarla devamlı ağlıyor. Burada tezat sanatı vardır. Mumun dilinin yanması da birçok beyitte karşımıza çıkar. Mumun fitili dil olarak adlandırılır. Ve fitili kesilen mumun dili kesilen insana benzetildiği de olur. Fuzûlî bir beytinde âleme gizli sevdasını aşıkâr ettiği için dilinin yanması isteğini şöyle ifade etmiştir:

"Pinhâni odum âleme fâş oldu Fuzûlî

Yâ Rab ki benim şem' kimi yana zebânım" [191/7]

[Ey Fuzûlî gizli aşk ateşimi saklayamadım aşıkâr oldu, Ya Rabbi benim bu dilim mum gibi yansın.]

Şair bazı beyitlerde de hüsn-i ta'lîl sanatını kuvvetlendirerek Güneş'in ve Ay'ın bile ışıklarını sevgilisinin mum gibi güzel olan yüzünden aldıklarını ifade eder.

"Sen ne nûr-ı pâksin ey mazhar-ı sun'-ı İlâh

Kim alır şem'-i ruhundan âftâb ü mâh-tâb"[27/2]

[Ey Allah'ın sanatının zuhur ettiği sevgili, sen ne tertemiz bir nursun ki Güneş ve Ay ışıklarını senin mum gibi güzel yüzünden alırlar.]

Bu beyitte şair, sevgilisinin yüz güzelliğinin tabiattaki bütün güzellikler gibi Allah'ın cemâl sıfatlarının tecellisi olduğu fikrini vermektedir. Tabiattaki her şeyde olduğu gibi onda da Allah'ın yaratıcı kudretinin eserlerini bulmak mümkündür. Bu durum *Mûmin Suresi*'nde (40: 64) şöyle ifade edilmektedir, "Allah yeryüzünü sizin için karar kılma yeri, göğü de bina yapan; size şekil verip de şekillerinizi güzel kılan ve sizi temiz şeylerle rızıklandırandır. İşte Rabbiniz Allah! Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!" (Altuntaş ve Şahin, 2012: 473).

Münir Nureddin Selçuk (ö. 1981) (Öztuna, 1969: C. 2, 217, 218; Özcan, 2009: C. 36, 361-363) tarafından seslendirilmiş olan,

"Kıldı zülfün tek perîşân hâlimi hâlin senün

Bir gün ey bî-derd sormazsın nedir hâlin senün"[168/1]

Beytiyle bilinen "senin" redifli gazeli hatırlatan şu beyitte şair sevgiliye şöyle seslenir:

"Şem'-i rûyun âftâb-ı âlem-ârâdır senün

Nûr-ı Hak hûrîd-i ruhsârında peydâdır senün"[170/1]

[Senin muma benzeyen yüzün hakikatte âlemi süsleyen güneştir. Çünkü yüzünün güneşinde var olan Hak nuru açıkça görülür.]

Burada da sevgilisinin yüzünü muma benzeten Fuzûlî, ayrıca onu âlemi aydınlatan güneş olarak tavsif eder. Ancak tabii ki bu nurun sebebi de Allah'tır. O'nun nuru, sevgilisinin yüzünde tecelli etmiştir. Her güzel, Hakk'ın nurunun zuhur ettiği bir yerdir.

Şem' redifli gazelinin ikinci beytinde ise:

"N'ola gayret âteşi bagrum eritse mûm tek

Bu ne sözdür kim demişler ârız-ı cânâna şem' "[144/2]

[Sevgilinin yanağına mum demişler, bu ne sözdür. Buna olan hiddetimin ateşi bağrımı mum gibi eritirse şaşmayın.]

Diyen Fuzûlî; sevgilisinin yanak güzelliğinin mumdan üstün olduğunu ifade etmek istiyor ve onun, mumun parlaklığıyla hiçbir şekilde kıyas edilemeyeceğini söylüyor. Mumun içindeki fitil rişte-i cân olarak adlandırılır ve mumun ömrünü temsil eder. Mumun içinden geçen rişte-i cân onun sürekli bağrını yakmaktadır. Şair de tıpkı mum gibi bağrının yandığını ifade ediyor. Bir beyitte de şair şöyle der:

"Ey Fuzûlî şem'-veş mutlak açılmaz yanmadan

Tâblar kim sünbülünden rişte-i cânındadır"[85/7]

[Ey Fuzûlî, sevgilinin sümbül gibi saçının senin can ipliğindeki kıvrımları, tıpkı mumun kıvrımlarının yandıkça açılması gibi tamamen/mutlaka yanmadan açılmaz.]

Mumlar yandıkça fitillerindeki kıvrımlar açılır. Sevgilinin saçları kıvrım kıvrım olması açısından sümbüle benzer. Bu kıvrımlar âşğın canında ıstırap kıvrımları oluşturur. Bu ıstırapların son bulması için mum gibi yanmak ve kıvrımlardan kurtulmak gerekir. Bu kıvrımlar kesreti ifade etmektedir. Âşık yana yana vahdete ulaşır. Mumun fitili kesile kesile, yana yana biter ve mum söner. Aslında bu sönüş yok oluş değildir. Yepyeni bir şekilde var oluştur.

"Ârız-ı cânân ile bahs-i kemâl-i hüsn eder

Dil ucundandır ki her sâ'at düşer noksâna şem' "[144/3]

[Mum, sevgilinin yanağı karşısında güzelliğinin tam olduğunu iddia eder. İşte bu yüzden dilinin ucu her saat eksiliyor.]

Gazelin ilk beytinde olduğu gibi burada da mumun sevgiliden daha güzel olduğu iddiası mevzubahistir. Mum bu iddiada olduğu için yanmaktadır. Bunu herkese göstermek için parlamaktadır. Tabii ki bu yanma sebebiyle fitili her saat kesilmekte ve sona doğru yaklaşmaktadır. Mumun ışığı köreldiğinde ya fitili ya da başı kesilir ki ışığı artsın. Fuzûlî'nin bununla ilgili beyitleri de vardır. Örneğin şu beyitte başını kesseler dahi sırrını açıklamayacağını söyler şair:

"Râz-ı aşkın saklarım elden nihân ey serv-i nâz

Gitse başım şem' tek mümkün degil ifşâ-yı râz"[114/1]

[Ey nazlı, servi boylu sevgili, sana olan aşkımın sırrını başkalarından gizlerim. Mum gibi başım kesilse de sırrımı açıklamam mümkün değil.]

Servi tasavvufta vahdet timsalidir. Mum da servi gibi uzundur ve dik durur. Bu açıdan vahdeti çağrıştırır. Ayrılık gecesinde şairin tek sırdaşı mumdur. Mum sessizce yanar ve acı çeker, tıpkı şair gibi... Konuşmaz, bu yüzden sırları ifşa edemez. Bu sır ile ilgili beyitlere de Fuzûlî'nin gazelleri içinde sık rastlanır. Bu sır aşk sırrıdır ve şair yandığını sevgilisinden gizler, tıpkı mum gibi gizlice yanar.

“Olmadı ol mâha rûşen yandığım hicrân günü

Yandığın şeb tâ seher şem'in ne bilsin âftâb” [28/5]

[O ay yüzlü güzel, firak günü benim nasıl yandığımı görmedi. Güneş, mumun geceleyin sabaha dek yandığını nereden bilebilir?]

Fuzûlî'nin gazellerinde ayrılık (hicran) genelde gece (şeb) ile alakalandırılıyor ve ayrılık acısı gece çekiliyor. Sabah (subh) olunca güneş açıyor ve mum söndürülüyor. Kavuşma gerçekleşiyor (rûz-ı visâl). Bu yüzden çekilen acı hafifliyor. Şairin içindeki ateş de hafifliyor.

Bir başka beyitte de mumun başının kesilmesini, sevgilinin yüzünden ışık çalmasına bağlar:

“Ruhundan nûr ugrular şem' başın kesseler câ'iz

Budur bir kul serencâmı ki sultânına hâ'indir”[104/6]

[Mum, senin yanağından ışık çalıyor. Bu yüzden başını kesmeleri câizdir. Köle sultanına ihanet ederse sonu böyle olur.]

Mum tıpkı Yunan mitolojisinde ateşi insanlara getiren titan Prometheus gibi sevgilinin yüzünden ışık çalmaktadır. (Bu beyitte telmih olduğu düşünülebilir.)

“Hicrân ile yanar geceler rişte-i cânım

Rûşen ola ey şem' sana sûz-ı nihânım”[191/1]

[Geceleri ip gibi incelen canım, firak derdi ile yanmaktadır. Ey mum gibi aydınlık saçan sevgili, gizli yanışımı sen anla.]

Bu beyitte de şair, geceler boyu arkadaşı olan şem'e veya mum gibi güzel olan sevgilisine aşkını itiraf etmeyi hayal ediyor. Geceleri ayrılık sebebiyle ömrünün kıaldığını, mum gibi fitilinin yani can ipinin yandığını ifade ediyor. Aynı gazelin 2.beytinde ise:

“Bir şem'-i şebistân-ı belâyım ki değil kem

Tâ men diriyim sûz-ı dil ü eşk-i revânım” [191/2]

[Ben bir belâ gecesinin yatak odasının mumuyum ki yaşadıkça gönlüm yanar gözyaşım akar.]

Diyerek çektiği sıkıntının ölümle son bulacağını söylüyor. Burada da ölümün Allah'a kavuşmak anlamında kullanılmış olabileceği düşünülebilir. Yahut da ölmeden ölmek yani fenaya ulaşmak kastedilmiş olabilir.

“Geh ayağı bağlı geh boynu nedendür bilmezem

Bir perî 'ışkında olmuşdur meger dîvâne şem' ”[144/4]

[Nedense mumun bazen ayağı, bazen boynu bağlı! Yoksa bir peri gibi güzele âşık olup divane mi oldu?]

Bu beyitte Fuzûlî'nin mumu kişileştirerek teşhis ve kapalı istiare sanatlarına başvurduğu göze çarpar. Geçmişte mumlar insan boyuna yakın olurdu. Ayakları şamdana bağlı olurdu. Dükkânda satılacakları zaman üst taraflarından asılırlardı. Çok ihtiyaç duyulan bu maddenin kişileştirilmesi tuhaf olmasa gerek! Zaten başının kesilmesi, dilinin yanması gibi ifadeler de sanat kullanımını gazelin önceki beyitlerinde de görmemizi sağlamıştır. “Âşığın vasıflarından biri de “dîvâne” olmasıdır. Âşık, aşk yüzünden deli olur. Başkalarına zarar vermemeleri için delilerin ayakları, elleri kolları bağlanır hatta boyunlarına ip takılır. Bu gerçekten yola çıkan Fuzûlî de şem'in şamdanda yakılmasını ayağının bağlı olması, içinde fitilinin bulunmasını da boynunda ip bağlı olması şeklinde tasavvur eder.” Bu beyitte diğer beyitlerden farklı olarak mumun sevgiliyi değil de âşığı temsil etmesi dikkat çeker.(Aksoy 2010: 69-70; Karaca, 2018: 138)

Şem' redifli gazelin 5. beytinde ise şair:

“N'ola gönlüm 'ârizun isterse cânım kâmetün

Resmdür âlemde bülbül gül sever pervâne şem' ” [144/5]

[Gönlüm yanağını, canım uzun boynunu isterse şaşılmalımı. Âlemde bülbülün gülü, pervânenin de mumu sevmesi âdettendir.]

Şair güle aşkıyla meşhur olan bülbül ile muma aşkıyla meşhur pervâneyi birlikte kullanır. Burada gönül bülbüle benzetilir, çünkü feryat etmektedir. Bülbül güle âşıktır. Gül ise kesreti ifade eder. Fuzûlî'de gönül önce kesrete âşık olur ama neticede vahdeti bulur. Yani Fuzûlî, mecazi aşkı/beşerî aşkı, İlahi aşka/hakiki aşka köprü olarak görür.

Pervâne ise muma âşıktır. Mum birdir ve vahdeti temsil eder. Can da vahdete âşık olur, sevgili uğrunda kendini feda ederek visale/vahdete ermek ister. Pervâne de muma olan aşkı neticesinde hiç sesi çıkmadan yanar ve mumun alevinde Allah yolunda benliğinden geçmiş bir salık gibi yok olur.

Pervâne, mumun etrafında atom parçacıklarının çekirdeğin etrafında dönmesi gibi sürekli döner. Bu dönüş gezegenlerin güneşin etrafında dönüşünü, Mevlevî dervişlerin kendi gönüllerinin etrafında dönüşünü anımsatır. Neticede ateşe önce kanadını kaptırır ve yanmanın ne demek olduğunu “hakka'l-yakîn” olarak öğrenir. İlahi nur dervişin gönlünü yakıp aydınlatarak onu arif eder. Pervâne de mumda yanınca şeffaflaşır, beyaz kül hâline gelir. Sâlik de tıpkı pervâne gibi kanadını aşk mumuna kaptırmaya başlayınca varlığa irfan nazarıyla bakar.

“Sûzândır odumdan tenime sancılan oklar

Pervâneyim ey şem' tutuşmuş per ü bâlim” [202/5]

[Bedenime saplanan oklar kalbimin ateşinden yanmaktadır, ey mum! Ben kanadı tutuşmuş bir pervâneyim!]

Kanatları tutuşan pervâne bir süre uçmaya devam eder ama ıstırap içindedir. Ancak tabii ki bu durum onun kıymetini artırır.

“Ehl-i kadrem yanalı 'ışk oduna pervâne-veş

Sürme-i çeşm eylemişler şem'ler hâkisterim”[208/2]

[Pervâne gibi aşk ateşine yandığımdan beri değer kazandım. Şem'ler küllerimi göz sürmesi etmişler.]

Büyüklerin ayağının tozunun göz sürmesi olarak kullanılması saygıyı anlatır. Fuzûlî yanan mumun siyah fitilini sürmeye benzeterek mumların yanan pervânenin tozlarını gözlerine sürme diye çektiklerini tasvir ediyor.

Kanadını aşk oduna tutuşturan pervâne neticede ateşe düşer ve fena makamına ulaşır. Bu kavramla asıl anlatılmak istenen işte bu duygudur. Allah'ın varlığında yok olan salık tıpkı denize düşmüş bir damla su gibidir. Fuzûlî, mecazi aşkı İlahi aşka köprü olarak gördüğü için şiirlerinde bu manalar iç içe geçmiştir. Bazen bu manaların hepsinin aynı beyitte kullanıldığı da olur.

“Kıl şebistânı müşerref kim nisârun kılmaga

Rişteden dürler çeküp cem' eylemiş dâmâna şem' ”[144/6]

[Gece yatak odasını şereflendir ki mum senin ayaklarına saçmak üzere ipten inciler çekip eteğine toplamış.]

Şair şem' redifli gazelin 6.beytinde de yine yatak odasını mekân olarak kullanmıştır. Mumun fitilinden akan erimiş mum damlalarını inciye benzetip mumun onları sevgiliye saçmak için eteğine topladığını söyler. Mum erirken akan damlalar genelde gözyaşlarını çağırıştırır, mum bu beyitte gözyaşları paçalarını ıslatmış olan bir âşık gibi tahayyül edilmiş. Âşık geceleri yalnız başına ağlamaktadır ve sevgilisini yanına çağırır. Mum erirken süzülen damlaların gözyaşına benzetilmesi de sıkça rastlanılan bir durumdur:

“Gül-i ter üzre düşen şebneme düştü nazarum

Gözümü şem'-i cemâlünle dür-efşân etdüm”[199/4]

[Bakışım taze gül üzerine düşen çiy tanesine kaydı. Gözüm muma benzeyen güzel yüzün ile birlikte inci saçmaya başladı.]

Yani şair taze güle ve muma benzettiği güzel yüze bakarak ağlıyor ve güldeki çiy tanelerini eriyen mum damlalarıyla birlikte gözlerinden akan yaşların sebebi olarak görüyor.

Ayrıca mum perişan oldukça, kendisine eziyet edildikçe ışığı daha çok artan bir alettir. Baş kesilir, yeri geldikçe fitili kısaltılır, tıpkı âşık gibi zahmet çektikçe daha çok yanar.

“Anun tek kim perîşanlık ziyâsın arttırır şem'ün

Bana cevrin ziyâd olmak sana meylim füzûn etdi” [283/4]

[Nasıl perişanlık mumun ışığını attırıyorsa bana eziyetin arttıkça sana olan ilğim çoğaldı]

Diyerek sevgilisine olan bağlılığını mum ile somutlaştırıyor. Şem' redifli gazelin son beytinde ise şair:

“Ey Fuzûlî şevkden yakdun tenün rûz-ı visâl

N’itdün ey gâfil gerekmez mi şeb-i hicrâna şem’ ”[144/7]

[Ey Fuzûlî, sevgili ile buluşma gününde aşk ateşi ile vücudunu yaktın. Ey aymaz, ne yaptın? Ayrılık gecesi için mum gerekmez mi?]

Şair yine rûz-ı visâl ile şeb-i hicrân tezatından istifade ediyor. Fuzûlî burada kendini mumun yerine koyarak, kendi kendine çektiği cefalarla vücudunu eriterek yok ettiğini, başka bir boyutuyla bakılırsa ölmeden önce öldüğünü, varlıktan mücerret hâle geldiğini ifade ediyor. Kavuşma gününe mum lazım diyerek Mevlânâ Celâleddîn’in (ö. 672/1273) ifadesiyle “şeb-i arûs”tan önce öldüğünü söylüyor.

Birçok farklı manada kullanılan mum bir yerde de Hz. Yakub’un Hz. Yusuf’u beklerken ağlaya ağlaya kör olduğu “hüzünler kulübesi”ni de kendine mekân olarak seçiyor.

“Ey Fuzûlî âteş-i âh ile yandırdın beni

Gâlibâ sandın ki şem’-i külbe-i ahzânunam”[181/9]

[Ey Fuzûlî ahının ateşi ile beni yaktın. Galiba beni hüzünler kulübesinin mumu zannettin]

Mumun da âşık gibi içi yanar. Ah eden âşığın ağzından çıkan dumanlar mumdan da çıkar. Ah bir nefestir, normalde mumu söndürür ama bu kıvılcımlı âşık nefesi mumun yanmasına sebep olur. Ne pervâne bir aleve ne de mum bir “ah”a karşı koyabilir. (Çakıroğlu, 2013: 1973) Ayrıca şair,

“Fuzûlî rind-i şeydâdır hemîşe halka rûsvâdır

Sorun kim bu ne sevdâdır bu sevdâdan usanmaz mı”[264/7]

Beytiyle de meşhur gazelinin ilk beytinde,

“Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı

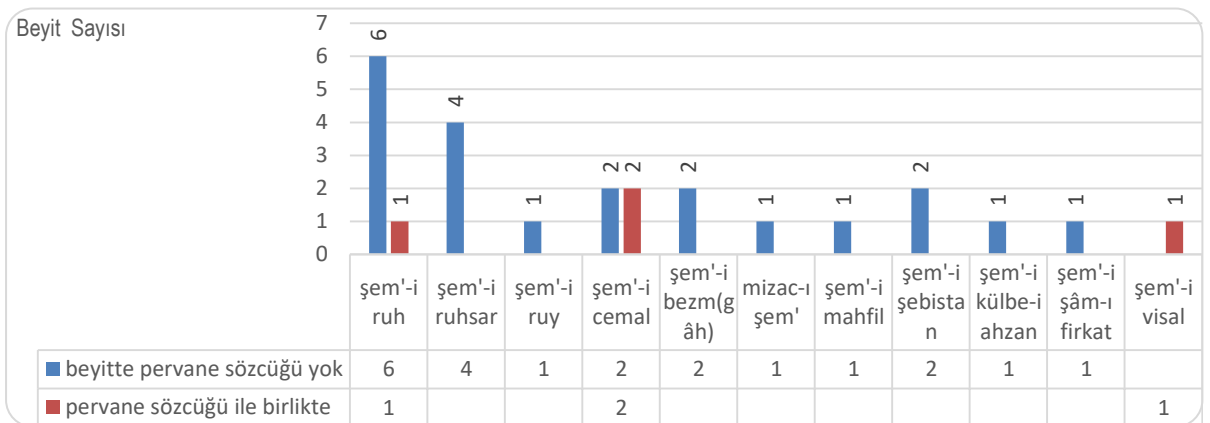
Felekler yandı âhımdan murâdım şem’i yanmaz mı”[264/1]

Diyerek “ah”ının ateşi ile yaktığı mumu muradı söz konusu olduğunda tutuşturamadığını ifade etmiştir. Bu beyit Fuzûlî’nin gazellerinde şem’in deyim olarak kullanıldığı iki beyitten biridir. Bu anlamda değerlendirilebilecek bir diğer beyit de şudur:

“İzzetim şem’i münevver tâlî’im azmi kavî

Devletim hükmü revân ayşım evi ma’mûr idi” [281/3]

Bu beyitte de şair, izzetinin mumunun aydınlık olduğunu ifade ederek şem’ kavramını deyim mahiyetinde kullanmıştır.

Grafik 2. Şem’ Sözcüğünün Fuzûlî’nin Gazellerindeki Terkipli Kullanımları

Fuzûlî’nin gazellerinde şem’ kelimesi 25 yerde Farsça terkip olarak geçerken 49 yerde terkipsiz olarak kullanılmaktadır. Terkipli kullanımların 4’ünde beyitte pervâne kelimesi de bulunur. Bunların biri *pervâne-i şem’-i cema* kullanımıyla pervâne sözcüğünü de terkibe dâhil etmiştir. Şem’ sözcüğünün terkipsiz kullanımlarının daha yaygın olduğu ve terkipli kullanımlarının yalnız birinde pervâne kelimesinin terkibe dâhil olduğu görülmektedir. Bu grafik terkipli kullanımlarda da şem’ sözcüğünün merkezde olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Şem' ü Pervâne imgesi, klasik Türk edebiyatında aşkın yakıcı doğasını, âşığın yok oluş pahasına sevgiliye ulaşma arzusunun ve bu süreçte katlanılan metafizik acıyı temsil eden güçlü bir mecaz olarak öne çıkmaktadır. Şem', ışıyla cezbedici ama aynı zamanda yakıcıdır; pervâne ise bu ışığa âşık olup yanacağını bile bile ona doğru uçar. Bu metafor, âşığın maşuk uğruna kendini feda etmesini, aşkın acı ve yok edici yönünü yüceltmesini simgeler. Hem beşerî hem de ilahî aşkın anlatımında kullanılan bu imge, tasavvufi yorumlarla derinlik kazanarak bireysel aşk tecrübelerinin ötesinde, varoluşsal bir arınma ve fenâ sürecinin sembolü hâline gelmiştir.

Fuzûlî, mumun ateşine kendini kaptırarak yanan pervânenin gözler önüne serdiği, gönüllerde yaşanan yanışı çok katmanlı mana örüntüleri ile şiirine yansıtmıştır. Şem' ü pervâne onun şiirinde mecazi aşktan hakiki aşka geçişin sembolüdür. Birçok farklı anlamda kullandığı bu mazmun onun şiirine acıcılık ve mana zenginliği katmıştır. Ayrıca günümüzde bile tanınan bu mazmun kullanıldığı devrin insanı için hiç de yabancı olunmayan bir kavramı temsil etmektedir. Bu çalışma ile adı geçen mazmunun Fuzûlî'nin gazellerinde ifade ettiği anlamın ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışmada beyitler öncelikle söz konusu mazmunun kullanım durumuna ve anlamına göre tasnif edilmiştir. Yapılan bu ayrımlar mana nüanslarına dayanmaktadır. Çalışmada bu yapı sistemli bir şekilde analiz edilmiştir. Ardından şem' ve pervâne kelimelerinin birlikte kullanıldıkları ifadeler incelenmiştir. Özellikle terkipli kullanımlar mercek altına alınmış ve şem' sözcüğünün mazmunun ana sözcüğü olduğu görülmüştür. Bu sınıflandırmalar 2 grafik üzerinde gösterilmiştir. Grafik 1'e göre Fuzûlî'nin *Türkçe Divanı*'ndaki gazellerde şem' ve/veya pervâne kelimeleri 74 defa kullanılmıştır. Pervâne kelimesi tek başına hiçbir beyitte geçmez. 11 beyitte de şem' ve pervâne kelimelerine birlikte yer verilmiştir. Bu beyitlerde hâkim olan tema aşk duygusudur. Şem' kelimelerinin çoğu temel anlamı olan mum manasındadır. 17 beyitte şem', sevgilinin yüzüne veya yanağına teşbih edilmiştir (ruh, ruhsâr, rû/rûy, cemâl vb. kelimelerle). 2 beyitte de bizzat sevgilinin kendisini ifade etmektedir. 1'inde ise âşık kastedilerek kullanılmıştır. Grafik 2'ye göre ise şem' sözcüğünün terkipsiz kullanımlarının daha yaygın olduğu ve terkipli kullanımlarının yalnız birinde pervâne kelimesinin terkibe dâhil olduğu görülmektedir. İki grafik de Fuzûlî'nin gazellerinde şem' ü pervâne mazmunu kullanımlarında şem' sözcüğünün merkezde olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada Fuzûlî'nin Türkçe gazellerinde şem' ve/veya pervâne kullanımını içerdiği tespit edilen tüm beyitlerle ilgili bilgi verilmiş ancak bu beyitlerin hepsini şerh etme yoluna gidilmemiştir. Bunun yerine söz konusu beyitlerden orijinal olduğu düşünülen örneklerle bu mazmunun Fuzûlî'nin gazellerindeki yukarıda da kısaca değinilen yeri ve önemi anlatılmak istenmiştir. Buna göre Fuzûlî şem'i genellikle mum anlamında kullanmış ve sevgilinin yüzünün güzelliklerinin görülmesini kolaylaştıran bu ışık kaynağından hem dünyevi hem uhrevî aşkı anlatmada istifade etmiştir. Ayrılık ve kavuşmaya dair ifadelerin de şem' ile birlikte kullanılması fena kavramını akla getirmektedir. Âşığı temsil eden pervânenin ise sınırlı kullanımının olduğu görülmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere şem' yani sevgili ve onun tecellileri merkezde bulunan kavramlardır. Fuzûlî'nin çizdiği bu merkezin etrafında aşka dair diğer kavramlar yer alabilmektedir. Bu bize Fuzûlî'nin aşk anlayışında sevgilinin merkezde olduğunu gösterir.

Şem' (mum) ve pervâne (kelebek) metaforu, Fuzûlî'nin şiirine derinlik, acıcılık ve zenginlik katmaktadır. Şairin güçlü duygusal ve felsefi bakış açısını yansıtan bu imge, halk arasında bilinen ve benimsenmiş bir metafor aracılığıyla aşkın hem acısını hem de güzelliğini ifade eder. Tasavvufî düşünceden ilham alan bu sembolik anlatım, Fuzûlî'nin şiir dünyasını ve genel olarak divan edebiyatını anlamada büyük öneme sahiptir. Bu çalışmanın, benzer edebî motiflerin klasik Osmanlı şiirinin farklı türlerindeki yeri ve anlamı üzerine yapılacak yeni araştırmalara ilham vermesi umulmaktadır.

Yapılan çalışmayla bu ve benzeri konular üzerinde yapılacak daha kapsamlı çalışmalara ışık tutmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Fuzûlî'nin diğer eserlerinde de şem' ü pervâne kullanımlarının incelenmesi özelde bu mazmunun genelde ise divan edebiyatının daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Klasik edebiyat sanatçılarının şem' ü pervâne mazmunu kullanımlarını incelemek tez düzeyinde bir akademik çalışmayla mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Aksoy, D. (2010). *Klasik Türk edebiyatında şem' ü pervâne motifi (Yüksek Lisans Tezi)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akyüz, K., Beken, S., Yüksel, S., & Cunbur, M. (2000). *Fuzûlî divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Andrews, W. (2001). *Şiirin sesi toplumun şarkısı (2. baskı)*. (T. Güney, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Armutlu, S. (1998). *Zâtî'nin Şem' ü Pervânesi (Doktora tezi)*. Elazığ: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Armutlu, S. (2010). *Şem' ü Pervâne*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 38, 495-497.

- Armutlu, S. (2018). *Klâsik Fars ve Türk edebiyatında şem' ü pervâne mesnevileri*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Armutlu, S. (2020). *Lâmî'î Çelebi Şem' ü Pervâne*, İstanbul: Kitabevi Yayınevi.
- Belenkuyu, B. (2020). *Hikmet burcundaki mesnevisi Bursalı Lamii Çelebi*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi.
- Çakıroğlu, T. O. (2013). Fuzûlî divânında âh kavramı. *Turkish Studies*, 8 (9), 1969-1982. [http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5222], Erişim tarihi: 10.01.2025.
- Çavuşoğlu, M. (1986). Divan şiiri. *Türk Dili*. Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri). Ankara: TDK, 415-416-417, 1-16.
- Çiftçi, H. (2004). Şem' ile pervâne ve ilgili Farsça, Türkçe atasözleri ve örnek şiirler. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(33), 33-57.
- Doğan, M. N. (2002). *Fuzûlî'nin poetikası*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Eliaçık, M. (2010). *Fuzûlî'nin Sıhhat u Marazında Ahlât-ı Erbaa'nın işlenişi*. Mardin: Mukaddime, 1(1), 125-141.
- Gibb, E. J. W. (1999). *Osmanlı şiir tarihi* (III-V). (A. Çavuşoğlu, Hrz.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gök, Ö. (2013). *Fuzûlî'nin Sıhhat u Maraz'ı ile Derviş Siyâhî'nin Mecma- ı Tıbb'ında Ahlât - ı Erbaa'nın işlenişi* (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gölpınarlı, A. (1940). *Hüsn ü Aşk=Sıhhat u Maraz, Muhammed b. Süleyman el-Bağdadi Fuzûlî*, İÜ Tıp Tarihi Enstitüsü.
- Görmez, M., Özafşar, M. E., Ünal, İ. H., Ünal, Y. & Erul, B. (2020). *Hadislerle İslam*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- İsen, M. (Ed.) (2005). *Eski Türk edebiyatı el kitabı* (3. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- İsmail Hakkı Bursevî. (2004). *Mesnevi şerhi-Rûhü'l-Mesnevî*. (İ. Güleç, Hrz.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kanar, M. (1995). *Fehmî ve Şeyh Abdullah-ı Şebisterî-i Niyâzî'nin Şem' u Pervâne mesnevileri*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Karaca, D. (2018). Klasik Türk şiirinde şem ve pervane kullanımları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 11, Sayı: 61, 129-146.
- Karahan, A. (1995). *Fuzûlî-muhîti, hayatı ve şahsiyeti*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kılınç, A. (2017). *Fuzûlî'nin Türkçe divanı edisyon kritik ve konularına göre Fuzûlî divanı*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Köksal, F. (2005). *Klâsik Türk edebiyatını isimlendirme meselesi*. Klâsik Türk Şiiri Araştırmaları. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kurnaz, C. (1990). *Halk ve divan şiirinin müşterekleri üzerine denemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Levend, A. S. (1980). *Divan edebiyatı (kelimeler ve remizler-mazmunlar ve mefhumlar)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Mazıoğlu, H. (1986). *Fuzûlî ve Türkçe Divanı'ndan seçmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Mazıoğlu, H. (1997). *Fuzûlî üzerine makaleler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mermer, A., & Koç Keskin, N. (2005). *Eski Türk edebiyatı terimleri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Onay, A. T. (1996). *Mazmunlar ve izahı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Özcan, N. (2009). *Münir Nurettin Selçuk*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 36, 361-363.
- Altuntaş, H. & Şahin, M. (2012). *Kur'an-ı Kerim meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Öztuna, Y. (1969). *Münir Nurettin Selçuk*. Türk Musikisi Ansiklopedisi. Ankara: Millî Eğitim Basımevi. 2, 217-218.
- Pala, İ. (2000). *Pervâne*. Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü (7. baskı). Ankara: Ötüken Yayınevi.
- Pala, İ. (2004). *Ah mine'l-aşk* (6. baskı). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şemseddin Sami. (2006). *Kamus-ı Türki*. (15. baskı). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şentürk, A. A., & Kartal, A. (2009). *Eski Türk edebiyatı tarihi* (3. baskı). İstanbul: Dergâh Yayınevi.
- Tarlan, A. N. (2001). *Fuzûlî divanı şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tekin, G. A. (1991). *Şem' ü Pervâne Feyzî Çelebi*. (doktora tezi). Harvard Üniversitesi.
- Yılmaz, O. (2021). *Zâtî Şem' u Pervâne*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Extended Abstract

Aim and Scope

This study aims to examine the use of the "shem" (candle) and "pervane" (moth) metaphor in the Turkish ghazals of Fuzuli. The poet, who is one of the most distinguished figures in Turkish literature, effectively employed this metaphor to express both earthly and divine love. By analyzing his poetry, this research seeks to uncover the different layers of meaning attributed to the candle and moth imagery and to contribute to a deeper understanding of the motif within the framework of Fuzuli's ghazals. The study also aims to provide a foundation for further research on similar motifs in divan literature.

Methods

The study employs a textual analysis approach, focusing on Fuzuli's Turkish ghazals. The couplets containing the words "shem" and "pervane" were identified and classified based on their meanings and contextual uses. A systematic examination was conducted to determine the thematic variations and symbolic interpretations of the metaphor. Additionally, a table was created to visually present the different meanings and usages of the metaphor in Fuzuli's poetry. The main focus was placed on a ghazal where "shem" appears as the rhyme, as this poem comprehensively encapsulates the various uses of the metaphor. Relevant couplets from other poems were also included when necessary.

Findings

The words "shem" and "pervane" appear seventy-four times in Fuzuli's Turkish ghazals. The word "pervane" never appears alone, indicating that "shem" is the primary term around which the metaphor revolves. The study found that "shem" holds multiple meanings depending on its usage. In most cases, it retains its basic meaning as a candle, an essential element of the poetic gatherings of the time. However, in seventeen couplets, "shem" is metaphorically likened to the beloved's face or cheek, while in two couplets, it directly refers to the beloved herself. The study also found that seven of the couplets containing "shem" belong to a ghazal in which "shem" is the rhyme word. This particular ghazal serves as a comprehensive summary of the usage of "shem" and "pervane" in Fuzuli's poetry.

Conclusion

The metaphor of "shem" (candle) and "pervane" (moth) adds depth, fluency, and richness to Fuzuli's poetry. This imagery, reflecting the poet's profound emotional and philosophical perspective, expresses both the pain and beauty of love as a metaphor known and embraced by the people. This symbolic narrative, inspired by Sufi thought, holds great significance in understanding Fuzuli's poetic world and divan literature in general. It is hoped that this research will inspire further studies on similar literary motifs and their significance in different genres of classical Ottoman poetry.